

Загальносвітовий контекст освіти

Сімейні цінності в Об'єднаному Королівстві Великої Британії: ретроспективний погляд і сучасні тенденції

Тамара КРАВЧЕНКО,

доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник
лабораторії виховання в сім'ї Інституту проблем виховання НАПН України

Провідним унікальним інститутом, що покликаний забезпечувати продовження роду, здійснювати пріоритетний вплив на формування зростаючої особистості, сприяти усвідомленню нею загальнолюдських цінностей і норм взаємодії із соціумом, є сім'я. На її розвиток, зміст, характер і динаміку накладають відбиток історична епоха, національні особливості кожного народу. Вона дає змогу задовольнити значну частину фізичних і духовних потреб людини. За сприятливих умов – це найбільш надійний духовний притулок особи, те місце, де її чекають, люблять, готові зрозуміти і допомогти, де панують взаємоповага, взаємна моральна і правова відповідальність. Водночас, у зв'язку зі зміною колишньої ідеології, поряд із традиційним видом шлюбу з'являються альтернативні його різновиди, які спрощують сутність цього соціального інституту, зумовлюють деградацію характерних для нього цінностей, замінюючи їх миттєвими, а іноді й деструктивними пріоритетами.

За своєю сутністю **сімейні цінності** – це те, що не лише має важливе значення для сім'ї, а й схвалюється, підтримується, набуває втілення в реальних діях і вчинках кожного її члена. Важливість сімейних цінностей зумовлюється тим, що ціннісна свідомість людини творить її власний світ емоційних переживань, ціннісних образів. У ціннісній формі індивід не об'єктивує, а суб'єктивує зовнішню дійсність, привласнюючи її, наділяючи людськими смислами, стверджуючи тотожність із самим собою. Тому цінністю є лише те, що усвідомлюється, переживається як цінність. Тобто світ цінностей – це світ практичної діяльності. Адже емоційне ставлення людини до явищ зовнішнього буття, їх оцінювання здійснюються саме в практичному житті. Прекрасне і потворне, піднесене і нище, трагічне і комічне, добро і зло не існують в об'єктивному світі самі по собі, вони відчуються і переживаються людиною як результат оцінювання реальних явищ.

Сімейні цінності, як і цінності в цілому, поділяються на матеріальні та духовні. До *матеріальних цінностей* належить сімейне майно, що передається у спадщину. *Духовні цінності* – це об'єднувальні сім'ю ідеї, переконання, те, заради чого сім'я існує. Це не просто спільний, узагальнений погляд на

різні питання (світогляд), а й прагнення відстоювати цей погляд, захищати його з позиції сім'ї загалом, тобто сімейна ідеологія. Духовні цінності втілюються в сенсі життя, етиці та моралі, характері статевих відносин, змісті сімейних традицій, розумінні ролей чоловіка і дружини, старшого покоління, способі виховання дітей, ставленні до друзів, сусідів і сторонніх та охоплюють загальний для конкретної сім'ї спосіб життя.

В умовах інтеграції України в Європейський простір актуалізується проблематика, пов'язана з вивченням зарубіжного досвіду в різних сферах суспільного та особистісного життя, зокрема й та, що стосується особливостей функціонування інституту сім'ї, властивих йому цінностей і життєвих пріоритетів. Адже кожен народ упродовж свого історичного шляху сформував свою унікальну систему цінностей, яка визначає спосіб його життєдіяльності. Поведінка представників різних культур у тих чи інших ситуаціях детермінується особливостями мислення, світоглядною специфікою, відображається у мові, звичаях, святах, статевих і вікових взаєминах, сімейному житті тощо [6].

У цьому контексті певний інтерес становить досвід країн Об'єднаного Королівства Великої Британії

– відомих неоднозначністю сімейних традицій, які від давнини до сьогодні значною мірою визначали і детермінують нині не лише життєдіяльність сім'ї, а й безпосередньо впливають на її цінності, тобто все те, що має важливе значення для сімейного колективу, поважається і підтримується всіма його членами, забезпечує міцність сімейного союзу або, навпаки, призводить до його деградації та руйнування.

Звернення до минулого Великої Британії засвідчує: характерні для неї сімейні цінності зазнавали певної трансформації протягом історичного розвитку, що значною мірою зумовлювалося сутністю розуміння самого поняття «сім'я».

Протягом XVIII ст. у британському суспільстві набули визнання три основні погляди на сутність сім'ї.

Відповідно до першого з них, сім'я розглядалася як кровно-шлюбний союз, що об'єднує близьких родичів та осіб, пов'язаних шлюбом, незалежно від відстані проживання. Однією з основних сімейних цінностей за такого розуміння сутності сім'ї вважалася любов. Однак її трактування значно різнилося від звичного для сучасності. Любов-пристрасть між подружжям не тільки не шанувалася, а й засуджувалася, оскільки асоціювалася з деструктивними ознаками, ревнощами, нетривалістю й протиставлялася поміркованості та іншим цінностям епохи Просвітництва. У розумінні англійської аристократії любов уособлювалася в дружбі. Іншою важливою цінністю сім'ї на той час була повага, яка мала надалі перетворитися на більш ніжне почуття між подружжям.

Отже, пріоритет під час створення сім'ї надавався дружбі та повазі, тоді як любов уявлялася ненадійним підґрунтям, яке не може забезпечити міцність шлюбу без двох інших почуттів. Водночас любов допускалася у відносинах між батьками і дітьми, де вона мала супроводжуватися почуттям обов'язку обох сторін стосовно одна одної. У сім'ї чітко простежувався розподіл функцій, виконання яких мало забезпечити її нормальну життєдіяльність. Чоловік зазвичай виконував роль глави сім'ї, контролюючи великі закупки та зміни, що могли спричинюватися різними об'єктивними та суб'єктивними чинниками усталеного способу сімейного життя, на нього покладалася відповідальність за управління господарством. Дружині відводилася роль економки, а також виховательки дітей. Тобто рольові функції мали чітко визначені гендерні відмінності: крім зазначеного, чоловік не міг один виховувати дітей; у разі смерті дружини, він мав або знову одружитися, або взяти для виконання її обов'язків незаміжно родичку.

За другого підходу поняття «сім'я» охоплювало всіх членів одного господарського комплексу (домогосподарства), пов'язаних спільним проживанням та економічними зв'язками, зокрема далеких родичів і слуг. Але поступово спостерігається вилучення із сімейного кола слуг, що послаблює сприйняття сім'ї як домогосподарства. Базовою сімейною

цінністю стає релігія – сім'я все більше починає розумітися як союз, освячений церквою.

Згідно з третім поглядом, сім'я розумілася як генеалогічна лінія шляхетного походження, зародження якої сягало глибини століть. У цьому разі поняття «сім'я» охоплювало не лише живих, а й померлих родичів (сім'я у значенні рід) [8]. Основною цінністю вважався обов'язок, що виявлявся через покірність дітей батькам, зокрема й під час вибору шлюбного партнера; вимогу збереження родового імені, маєтку і народження спадкоємця; моральне виховання дітей та забезпечення їх належною освітою. На початку XIX ст. інтерпретація обов'язку дещо змінюється. І хоча він залишається важливою цінністю, окремий член сім'ї вже має змогу спрямовувати свої зусилля на досягнення власного благополуччя, але лише тоді, коли це не суперечило інтересам сім'ї загалом. Особисте щастя стає реальнішою перспективою, якщо його досягнення не порушує обов'язки перед родом.

Для окремої людини поняття сім'ї зазвичай утворювалося шляхом накладання один на одного всіх наведених поглядів.

Розвиток капіталістичних відносин посилив значення приватного життя, а отже, й зміну сутності сім'ї та переорієнтацію сімейних цінностей. Мешканці міст, володіючи певним рівнем освіти і матеріальними прибутками, тобто буржуа, започаткували новий спосіб життя, позначений особливою «буржуазною приватністю» – відокремлення простору життя сім'ї від вулиці та роботи [1, с. 354]. Сім'я набула цінності як осередок суспільства та основа держави. Домівка розглядалася як своєрідне «домашнє вогнище», де голова сім'ї «міг сховатися від жорсткої конкурентної боротьби, якою були позначені професійна та господарська діяльність». Буржуазні шлюби почали базуватися «не так на сентиментальних мотивах, як на жорстких раціональних розрахунках» [3, с. 131]. Релігійний кодекс, що в попередні історичні періоди чітко окреслював модель належної сімейної життєдіяльності, поступово втратив домінуюче значення. Його змінив матеріальний добробут, що набував пріоритетної значущості. Навіть у найконсервативніших сім'ях середнього класу відбувається руйнування традиційної замкненості. Більшість жінок залучалося до трудової діяльності поза домівкою, зберігаючи статус працюючої жінки не лише після заміжжя, а почасти й після народження дитини.

Надалі зазначені тенденції не лише зміцнюються, а й набувають прискореного розвитку. До них додається ще одна – зменшення чисельності британської сім'ї. Сім'ї з чотирма і більше дітьми сьогодні становлять лише 20% від загальної їх кількості, майже вдвічі збільшився відсоток бездітних подружніх пар. Залишилася в минулому розширена багатопокілнна сім'я. Нині у країнах Об'єднаного Королівства переважає нуклеарна сім'я, що має одну-дві дитини [7]. Адже сама ідея спільного проживання кількох поколінь під одним дахом суперечить

канонам приватного життя, що піднесене на один із найвищих щаблів серед сімейних цінностей.

Зазнають змін і самі підходи до створення сім'ї. Згідно з англійськими законами, для легітимації сім'ї потрібна або реєстрація шлюбу в органах цивільної влади, або вінчання в церкві. З 5 березня 2005 р. у Великій Британії діє Закон про цивільне партнерство (Law of Civil Partnership), відповідно до якого цивільне партнерство визначено як відносини між двома особами однієї статі (цивільними партнерами), які досягли 18 років і не перебувають у шлюбі або іншому зареєстрованому партнерстві, у забороненому родичстві. Необхідність прийняття такого закону зумовлена значним зростанням кількості саме цивільних шлюбів (якщо ще наприкінці ХХ століття ставлення суспільства до цивільного шлюбу було різко негативним, сьогодні цей факт сприймається цілком спокійно), хоча наявно помітна частка молодих людей, які надають перевагу церковному обряду.

Аналізуючи сімейні цінності сучасного британського суспільства, не можна не зважати й на такі характерні для нього явища, як зниження важливості шлюбу, зростання кількості абортів і розлучень [9], хоча сім'я і сьогодні посідає одне з пріоритетних місць в ієрархії цінностей британської молоді. Так, на користь високої цінності сім'ї висловилося 72,6% молодих людей, які брали участь у соціологічному опитуванні, і лише 14,3% серед загальної кількості респондентів вважає інститут сім'ї застарілим. Результати опитування також доводять: 43,4% британців переконані в тому, що нині шлюб замінюється тривалим позашлюбним спільним проживанням, проте 46,5% респондентів заперечують правомірність цього твердження. Якщо у вікторіанські часи майже кожна сім'я в повному складі щонеділі відвідувала церкву, то сьогодні серед 72% британців-християн цієї традиції дотримуються лише 18%. Щодо цінностей, які мають важливе значення для ефективного функціонування сім'ї, відповіді розподілилися так: 12,3% респондентів обрали вірність, 13,3% – взаємоповагу, 42,5% – розуміння і терпимість, 29,3% – фінансове забезпечення [5, с.184–185].

Зміст сімейних цінностей значною мірою залежить від функцій, що покладаються на британську сім'ю. Серед найбільш важливих з-поміж них дослідники виокремлюють такі, як:

- народження і виховання дітей;
- збереження, розвиток і передача наступним поколінням цінностей і традицій суспільства, акумуляція та реалізація соціально-виховного потенціалу;
- задоволення потреб людей у психологічному комфорті та емоційній підтримці, почутті безпеки, відчутті цінності та значущості свого «Я» в емоційному теплі та любові;
- створення умов для особистісного розвитку всіх членів сім'ї;
- задоволення сексуально-етичних потреб;

– задоволення потреб у спільному проведенні дозвілля;

– організація спільного ведення домашнього господарства, розподіл трудових обов'язків у сім'ї, взаємодопомога;

– задоволення потреби людини у спілкуванні з близькими людьми, встановленні з ними комунікативних зв'язків;

– задоволення індивідуальних потреб у батьківстві та материнстві, контактах із дітьми, їхньому вихованні, самореалізації в дітях, соціальний контроль за поведінкою окремих членів сім'ї;

– організація діяльності з фінансового забезпечення сім'ї, рекреативна функція – охорона здоров'я членів сім'ї, організація їхнього відпочинку, зниження стресових станів [2, с. 43].

Цінностями, які підносяться у британській сім'ї на рівень культурних традицій, є доволі побутові речі – від регулярного відвідування церкви, традиційних сімейних обідів, святкування Різдва, Великодня до святкування днів народження членів сім'ї, закінчення школи або університету. Це забезпечує спільність інтересів сім'ї, оскільки під час святкових обідів створюються сприятливі умови для спілкування, обговорення тих чи інших проблем [5, с. 184].

Водночас частини Об'єднаного Королівства значно різняться одна від одної культурою, традиціями, мовою, що, відповідно, впливає і на зміст сімейних цінностей.

Результати опитування 4000 жителів Об'єднаного Королівства, проведені К.Вінтер, дали їй змогу виокремити 10 цінностей, що мають пріоритетне значення для сучасних британців. Перші місця у рейтингу посіли такі цінності, як «турбота» (49%) та «сім'я» (46%) [10]. При цьому важливо звернути увагу на такий факт: якщо розглядати сім'ю з погляду запропонованих М.Рокичем термінальних та інструментальних цінностей, то в британській культурі сім'я відіграє роль інструментальної цінності. Зазначимо, що в українській культурі ця цінність традиційно мала термінальний характер. Тобто, для британців сім'я – це інструмент для досягнення інших важливих цінностей – особистісних, сімейних і суспільних. Зважаючи на те, що громадська думка суворо засуджує порушення подружньої вірності, в Англії прийнято, щоб під час публічних виступів політичні або громадські діячі презентували себе разом із дружиною, що є свідченням міцності їхньої сім'ї, дотримання основних канонів добропорядності й чесності. Це правило підтримується й відомими представниками профспілкового руху. Під час виборчої кампанії кандидата в депутати парламенту скрізь супроводжує його дружина, підтримуючи його імідж відданого сім'янина.

Означена традиція певною мірою сягає вікторіанських часів. Адаже королева Вікторія надавала сім'ї великого значення, вважаючи, що здоров'я нації безпосередньо залежить від морального здоров'я кожної окремої сім'ї: «Народ, який у сім'ї живе в злагоді, несе цю злагоду в суспільство» [4].

На другому місці серед цінностей, згідно з результатами, одержаними К.Вінтер, виявилися «чесність» (40%) та «гумор» (39%). Причому цінності «гумор» і «дружба» посіли найвищі місця у кожній країні Об'єднаного Королівства.

Шотландці, порівняно з іншим населенням Великої Британії, надають перевагу «повазі» та «довірі». Для Шотландії, Уельсу та Ірландії вагому сімейну цінність становить повага до своєї національної культури, історії та мови. У Шотландії також цінуються широкі родичеві зв'язки, дотримання погляду на сім'ю як на рід, цінності якого допомагають усім його членам підтримувати одне одного, зберігати давні традиції. Мешканці Північної Ірландії були єдиними, хто серед сімейних цінностей назвав «обов'язок» (зобов'язаність).

Лише лондонці серед провідних сімейних цінностей називають «творчість» та «емоційність». Ціннісною нормою сім'ї мешканці столиці також вважають «довіру» і «чесність», що не характерно для жителів інших частин Об'єднаного Королівства [10].

Північний Захід та Південний Схід Об'єднаного Королівства – єдині два регіони, які внесли до переліку сімейних цінностей «терпимість». Ці респонденти орієнтовані на сімейні цінності, властиві їхній громаді, вважаючи їх водночас важливими і для своєї сім'ї. При цьому варто зазначити, що терпимість розуміється не як здатність однієї людини розуміти й виправдовувати дії іншої, а як невтручання в чуже приватне життя. Вважається, що кожний має поважати приватне життя оточуючих і водночас розраховувати на аналогічне ставлення до нього та його життя інших.

Отже, можна констатувати деяку подібність сімейних цінностей респондентів з Англії, Північної Ірландії, Шотландії та Уельсу, хоча серед шотландських респондентів більшу вагу, порівняно з жителями інших частин Об'єднаного Королівства, мають цінності поваги і довіри, а також роду, національних і культурних традицій.

Підсумовуючи, доходимо висновку, що британська сім'я протягом усієї історії свого розвитку надавала перевагу різним цінностям, зміст яких значною мірою детермінувався поглядами на саму сутність сім'ї, характером розподілу ролевих обов'язків, закритістю/відкритістю сімейного колективу щодо суспільства та його впливів, покладеними на неї функціями. Останніми роками спостерігається підвищення уваги до моральних, гуманістичних цінностей, що розглядаються як основоположні принципи, покликані забезпечувати ефективну життєдіяльність сімейного мікроколективу, ефективне його функціонування. Водночас сучасній молоді з різних країн, що складають Об'єднане Королівство Великої Британії, властиві й дещо відмінні цінності, на основі яких вона прагне вибудовувати своє сімейне життя. Ці відмінності сягають корінням історичного минулого кожного народу, характерного для нього способу життя загалом і сімейного життя зокрема.

Література

1. *Арбес Ф.* Ребёнок и семейная жизнь при Старом порядке / [пер. с фр.] / Ф.Арбес. – Екатеринбург: Изд-во Уральского ун-та, 1999. – 416 с.
2. *Елизов А.Н.* К проблеме поиска основного интегрирующего фактора семьи / А.Н. Елизов // Вести Моск. ун-та. Сер 14. Психология. – 1996. – №1. – С. 43–44.
3. *Зидер Р.* Социальная история семьи в Западной и Центральной Европе (конец XVIII – XX вв.) / [пер. с нем.]. – М.: ВЛАДОС, 1997. – 302 с.
4. *Лонгьер В.* Особенности выходного дня английской семьи. – [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://ekklesiast.ru/2013/06/2737>
5. *Петрищев В.И.* Семья как институт социализации в Великобритании / В.И. Петрищев, Т.П. Грасс, И.В. Алексеев // Человек и образование. – 2009. – №1 (18). – С. 183–187.
6. *Теорія та історія світової та вітчизняної культури: курс лекцій.* – К.: Либідь, 1993. – 390 с.
7. *Семейная жизнь англичан.* [Електрон. ресурс]. Режим доступу: http://lib.7.com/evropa/871_semeinja_england.html
8. *Царева А.П.* Английская дворянская семья во второй половине XVIII – начале XIX в.: жизненный уклад и нравственные ценности: дис. ... канд. ист. наук: 07.00.00, 07.00.03 / Царева Александра Петровна. – М., 2012. – 316 с.
9. *Family Values.* – [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fpssc.org.uk>
10. *Winter K.* Family Values still rule: A new survey of the nation's behavior paint a positive picture of life in modern Britain / Katy Winter. – [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dailymail.co.uk/femail/article-2299954/Family-values-rule-A-new-survey-nations-behaviour-paints-positive-picture-life-modern-Britain.html>

Анотації

Тамара КРАВЧЕНКО

Сімейні цінності в Об'єднаному Королівстві Великої Британії: ретроспективний погляд і сучасні тенденції

Розглянуто сутність сімейних цінностей як феномену, що має важливе значення для сім'ї, поважається і підтримується всіма її членами, забезпечує міцність сімейного союзу. Представлено генезу сімейних цінностей британської сім'ї, встановлено їхню зумовленість традиціями та функціями, що поклалися на цей соціальний інститут. Виявлено відмінності у сімейних цінностях, властивих представникам різних країн Об'єднаного Королівства. З'ясовано, що останніми роками британці надають перевагу моральним, гуманістичним цінностям, які розглядаються як основоположні принципи, що забезпечують ефективну життєдіяльність сімейного мікроколективу, успішне його функціонування.

Ключові слова: сім'я, сімейні цінності, сімейні традиції, функції сім'ї, Об'єднане Королівство Великої Британії.

Тамара КРАВЧЕНКО

Семейные ценности в Объединённом Королевстве Великобритании: ретроспективный взгляд и современные тенденции

Рассмотрена сущность семейных ценностей как феномена, который имеет важное значение для семьи, уважается и поддерживается всеми ее членами, обеспечивает крепость семейного союза. Показан генезис семейных ценностей британской семьи, установлена их обусловленность традициями, функциями, которые возлагаются на этот социальный институт. Выявлены отличия в семейных ценностях, характерных для жителей разных стран Объединённого Королевства. Установлено, что в последние годы британцы отдают приоритет моральным, гуманистическим ценностям, которые рассматриваются как основополагающие принципы, обеспечивающие эффективную жизнедеятельность семейного микроколлектива, успешность его функционирования.

Ключевые слова: семья, семейные ценности, семейные традиции, функции семьи, Объединённое Королевство Великобритании.

Tamara KRAVCHENKO

Family values in the United Kingdom of Great Britain: retrospective look and modern trends

Essence of family values as the phenomenon that has an important value for family and respected and supported by all its members, provides durability of domestic union is considered. Genesis of family values of British family is presented, their conditionality by traditions, functions that depend upon this social institute is set. Likeness and divergences in family values peculiar to the representatives of different countries of the United Kingdom are educed. It is found out, that in recent year the British give advantage to the moral, humanistic family values as fundamental principles, that provide the effective vital functions of family institute, its successful functioning.

Keywords: family, family values, family traditions, functions of family, United Kingdom of Great Britain.

ПОДІЇ, ЗАХОДИ, ПРЕЗЕНТАЦІЇ

**Позашкільна освіта України і Європи:
волонтерський напрям**

Спільна праця є запорукою успіху будь-якої справи. Нині Україна як ніколи потребує підтримки українців і небайдужих людей з усього світу. Волонтерська робота дає змогу об'єднати тих, хто має спільну ідею, за допомогою важливої справи. Саме з такими намірами представники позашкільної освіти України та Європи об'єдналися, щоб допомагати дітям і сім'ям, які постраждали від нетипової війни. Основна увага спрямовувалася на організацію безкоштовних поїздок і відпочинку за кордоном дітей, батьки яких загинули або поранені; дітей з Луганської і Донецької областей; дітей, чиї батьки виконують свій громадянський обов'язок і є учасниками АТО.

Протягом жовтня 2014 – липня 2015 років для дітей під час канікул організовувалися поїздки до європейських держав – Литви, Польщі, а поїздка у серпні запланована до Болгарії. Відпочинком і оздоровленням охоплено понад 80 дітей, родин, які постраждали від нетипової війни. Ці поїздки відбулися завдяки тому, що в Україні є позашкільна освіта, представлена майже у всіх розвинених державах світу. Особливу роль відіграє Європейська асоціація позашкільної освіти (EAICY). Україна, як і понад 20 держав Європи, є членом EAICY і входить до її Президіуму, а штаб-квартира знаходиться у м. Прага.

Українські позашкільники за підтримки Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти, особисто голови комітету Лілії Гриневич у співпраці з іноземними партнерами започаткували

волонтерську роботу в цей складний для України період. Організаторами поїздок за кордон для дітей і їх родин від української сторони також є: Міністерство освіти і науки України, Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, кафедра позашкільної освіти, Інститут екології економіки і права, Національний центр «Мала академія наук України». Як зазначила Лілія Гриневич, «сьогодні важливо не забувати і про інтелектуальний розвиток та моральний стан українських дітей, які страждають від військових дій. Ми спільно повинні дбати про те, аби за можливості зменшити той страшний відбиток, що залишає по собі війна. За таких умов найкращі ліки для дітей – це нові враження та увага небайдужих людей».

«Це ще один благодійний і тепер уже міжнародний проект від Драгоманівського університету, що має на меті підтримку та допомогу постраждалим під час бойових дій у Донецькій і Луганській областях», – зауважив ректор НПУ імені М.П. Драгоманова Віктор Андрущенко.

Важливою в організації поїздок за кордон від України була підтримка наших посольств у Литовській Республіці, Республіці Польща, Генерального консульства України в Кракові. Надзвичайно активно допомагали і меценати. Це Асоціація «Столиця Груп», ресторани «Шарм» і «МакДональдз» та ін.

Кожна поїздка була особливою. Різні держави, програми перебування, категорії дітей і родин. Але об'єднало всіх українських та іноземних партнерів бажання підтримати українських дітей,